

PRED 150 ROKMI ZOMREL BARÓN GABRIEL PRÓNAY

Patrik DERFIŇÁK

Barón Gabriel Prónay

„Kto číta noviny a v nich pozorne sleduje činnosť domácich ústredných vedeckých a umeleckých spolkov i verejnoprospešných spoločností, veľmi často sa bude stretávať s menom baróna Gábora Prónaya. Tento smer angažovanosti, ktorý s plnou otvorenosťou a životaschopnosťou uprednostňuje intelektuálne záujmy u tejto starej uhorskej rodiny, ako vlastnosť zdedenú po predkoch, možno rozoznať u všetkých jej členov.“¹ Napriek z dnešného pohľadu trochu nadnesenému štýlu autora, ktorý v roku 1857 venoval pozornosť tejto významnej osobnosti vtedajšieho uhorského politického, vedeckého i náboženského života, faktom zostáva, že ju do veľkej miery vystihol. Barón Gabriel Prónay de Tóth – Próna et Blatnicza, sa narodil 1. apríla 1812 v Banskej Bystrici, ako potomok jednej z najstarších turčianskych pôvodne zemianskych ro-

dín. Jej prvý známy predok je doložený už v období vlády kráľa Belu IV., pričom v roku 1279 získal do svojho vlastníctva dedinu Tóth – Próna (Slovenské Pravno). Od tejto obce potom členovia rodu v polovici 16. storočia prevzali svoje meno. V 18. storočí sa prostredníctvom dvoch synov Michala II. (1707 – 1736), konkrétne Gabriela I. a Pavla III., rozdelili Prónayovci do dvoch hlavných vetiev.

Barón Gabriel III. Prónay pochádzal z rodovej línie založenej Gabrielom I. Jej príslušníci sa vo všeobecnosti profilovali nielen ako politicky a podnikateľsky angažovaní ľudia. Mimoriadne aktívne tiež vystupovali v štruktúrach evanjelickej cirkvi augsburského vyznania (ECAV). Barónsky titul rodina získala vďaka Gabrielovi II. a jeho bratovi Ladislavovi Prónayovcom v roku 1784.² Za majetkovým vzostupom rodiny, ktorá pôvodne patrila medzi stredne zámožných statkárov Turčianskej stolice, stál už spomínaný Gabriel I. Prónay, ktorý začiatkom 18. storočia pôsobil ako právnik. Neskôr získal majetky v Peštianskej stolici, kde si dal v mestečku Ács (dnes Maďarsko) okolo roku 1735 postaviť kaštieľ.

Otec Gabriela III. barón Jozef Prónay zomrel veľmi skoro. Na rozdiel od väčšiny členov rodiny sa rozhodol pre vojenskú kariéru. Už ako kapitán ale utrpel vážne zranenie ruky, preto musel z armády odísť, pričom v roku 1824 zomrel. O výcho-

1 VIRÁGHALMI. Báró Prónay Gábor. In *Vasárnapi Ujság*, roč. 4, 1857, č. 47, s. 505.

2 Gabriel II. Prónay (1748 – 1811) sa úspešne presadil v rôznych vysokých úradoch rakúskeho cisárstva, keď okrem úradu gemerského župana získal aj titul skutočného tajného radcu či strážcu uhorskej koruny. Bližšie napríklad *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. IV. zväzok. Zodp. redaktor Augustín Maťovčík. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 549-550.

vu nádejného mladého muža a jeho dvoch sestier sa tak starala najmä jeho matka Rozália Kubinyiová. Tá sa usilovala, aby okrem primeraného vzdelania získal tiež dostatok praktických skúseností. Aj keď pochádzal zo zámožnej rodiny, napriek všeobecným zvyklostiam chodil do verejných škôl. Stredoškolské štúdium absolvoval na gymnáziu v Rožňave. Pre túto školu sa rozhodla matka baróna Gabriela Prónaya najmä preto, lebo tam v tom čase ako pedagóg pôsobil András Farkaš.³ Ten sa usiloval o modernizáciu „tradičnej“ výuky, preberajúc vzory z nemeckého prostredia. Spolu s vychovávateľom Jánom Braxatorisom tak mladý barón našiel na tejto škole síce prísne, no celkovo priaznivé prostredie a dosahoval veľmi dobre výsledky. Filozofiu a právo vyštudoval na bratislavskej kráľovskej akadémii. Požadovanú právnickú prax absolvoval u podžupana Novohradskej stolice F. Tihanya. Od roku 1833 pôsobil ako právnik v Pešti. V roku 1837 prešiel do služieb miestnej správy, keď sa stal podnotárom Novohradskej stolice. Súčasne ale stále hospodáril aj na rodinných majetkoch, nachádzajúcich sa najmä v Ácsi.⁴

Dva razy, konkrétne v rokoch 1839 – 1840 a 1848, zastupoval ako poslanec Turčiansku stolicu na uhorskom sneme. V rámci svojich názorov i verejných vystúpení prezentoval umiernený prúd reformného hnutia uhorskej strednej šľachty. Aby spoznal situáciu v iných európskych krajinách, najmä v oblasti politického života, štátnej správy, ale tiež novinky v poľnohospodárskej výrobe, v priebehu štyridsiatych rokov 19. storočia podnikol viaceré študijné cesty. V rámci nich postupne navštívil Nemecko, Francúzsko, Holandsko, Dánsko i Švédsko. Získané poznatky sa následne usiloval využiť nielen pri hospodárení na rodinnom veľkostatku, ale tiež v politickom, spoločenskom a kultúrnom pôsobení.

Po potlačení revolúcie, ktorá v Uhorsku prebiehala v rokoch 1848 – 1849, samotný barón Gabriel Prónay žil od roku 1850 prevažne v Pešti. Sčasti tento krok urobil kvôli svojej rodine. Jeho deti tak napríklad mohli získať v centre krajiny lepšie vzdelanie i možnosti pre ďalšie uplatnenie. Sčasti to ale urobil preto, aby bol priamo v centre politického, kultúrneho a hospodárskeho diania. V období všeobecnej sklúčenosti a rezignácie veľkej časti uhorskej spoločnosti sa neváhal zapojiť do jej obnovy. Veľmi rýchlo sa pritom zaradil medzi popredných predstaviteľov uhorského kultúrneho a spoločenského života. Nebolo to úplne bez rizika. K novým pomerom sa totiž vyjadroval neraz kriticky. Mnohé svoje názory tak mohol otvorene vyjadriť iba v zahraničí. V nemeckom prostredí preto anonymne vydal napríklad brožúrku *Ansichten eines Constitutionellen aus Ungarn*.⁵

K jeho angažovanosti vo viacerých smeroch nepochybne prispela rodinná tradícia. Viaceré možnosti mu ale otvorili rodinné kontakty. Napríklad skutočnosť, že brat jeho matky Augustín Kubinyi bol riaditeľom budapeštianskeho Národného múzea. Aj tento príbuzenský vzťah pravdepodobne zohral svoju úlohu pri rozvoji historic-

3 András Farkaš (1768 – 1836), učiteľ a evanjelický teológ. Pôsobil na kolégiu v Sárospataku (dnes Maďarsko) a na gymnáziu v Rožňave. Rožňavská škola najmä vďaka jeho úsiliu získala výbornú povesť a zvýšila počet svojich študentov. Napríklad v roku 1824 ju navštevovalo až 403 mladých mužov.

4 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). IV. zväzok*. Zodp. redaktor Augustín Maťovčík. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 550.

5 *Ansichten eines Constitutionellen aus Ungarn*. Leipzig: Oskár Leiner, 1850.

kých a archeologických záujmov baróna Gabriela Prónayho, ale tiež ďalších priebežne uskutočňovaných pozorovaní. Tie okrem iného vyústili do prípravy, a v rokoch 1854 – 1855 aj vydania, jednej z prvých uhorských etnografických publikácií nazvanej *Vázlatok Magyarhon népeletéből* (Črty zo života ľudu v Uhorsku). Publikácia vyšla v maďarskom, nemeckom a francúzskom jazyku. Vďaka tomu vzbudila pozornosť nielen v domácom prostredí, ale i zahraničí. Stala sa tiež jedným z dôvodov zvolenia baróna Gabriela Prónaya za člena Uhorskej akadémie vied v roku 1861.⁶

Aj keď publikácia venovaná etnografii bola pre odborníkov i verejnosť najviditeľnejším výsledkom, jeho aktivity v rôznych oblastiach boli oveľa širšie. Už od mladosti sa venoval hudbe, s nadšením zbieral a interpretoval ľudové piesne. Vo voľných chvíľach tiež komponoval. Niektoré z hudobných diel aj uverejnil, najmä vo Viedni. V uhorskom hudobnom prostredí sa stal známym ako predstaviteľ *Nemzeti Zenede*, spolku, na čele ktorého ako predseda stál od roku 1852 až do svojej smrti. Aby podporil rozvoj hudobného života v Uhorsku, roku 1857 založil osobitnú finančnú základinu na podporu talentovaných mladých umelcov a ich tvorby.

Hudba nepochybne zohrávala v živote baróna Gabriela Prónaya významnú úlohu. Ešte dôležitejší bol ale jeho vzťah k pôde a poľnohospodárstvu. Statok, ktorý zdedil po predkoch ho nielen uživil, ale umožnil aj to, aby niektorým oblastiam poľnohospodárstva venoval svoj záujem a osobitnú pozornosť. Tak ako viacerí spomedzi jeho predkov sa usiloval o rozvoj ovocinárstva, vinohradníctva či záhradníctva. Vzhľadom na neustále sa objavujúce nové možnosti a postupy ale nezostal v tejto oblasti iba na úrovni individuálnej záľuby. Napísal síce knihu *Honunk kertészete a múlt- és jelenben* (Naše záhradníctvo v minulosti a súčasnosti), kde prezentoval svoje rozsiahle znalosti i praktické skúsenosti v tejto oblasti.⁷ Ale na základe názoru, že „myšlienky majú malú cenu, pokiaľ sa nepremietnu do každodenného života“, obrátil svoju pozornosť na praktické uplatňovanie publikovaných názorov. To spočívalo v zakladaní a najmä materiálnej podpore rôznych spolkov a organizácií. Vďaka tomu ako známe a celkovo pozitívne vnímané sú pre rozvoj uhorskej spoločností v tretej štvrtine 19. storočia najmä praktické kroky pri rozvoji záhradníctva a krajinárstva. V roku 1858 napríklad založil *Krajinskú záhradnícku spoločnosť*. Už o rok neskôr zase v Rákospalote (dnes súčasť Budapešti) založil odbornú školu zameranú na spracovanie dreva, v ktorej sa ale pravidelne realizovali tiež špecializované kurzy pre záhradníkov.⁸

Barón Gabriel Prónay sa výrazným spôsobom, nielen ako aktívny organizátor, ale aj ako štedrý mecenáš, zapísal do viacerých oblastí spoločenského života nielen v hlavnom meste, ale i celouhorským meradle. Od roku 1851 pôsobil napríklad ako zakladateľ a súčasne predseda peštianskeho Gymnastického ústavu. Okrem organizovania podujatí redakčne pripravoval aj jeho ročenky, vychádzajúce pod názvom *A Pesti testgyakorló- egyesület évkönyve*. Propagoval pritom všeobecne známy

6 NÉMETH, T. Annamária. A Prónay – család mütárgyai a Magyar Nemzeti Múzeumban. In *Credo. Evangélikus Műhely*. A Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata, roč. 7, 2001, č. 1-2, s. 34.

7 PRÓNAY, Gábor. *Honunk kertészete a múlt- és jelenben*. Székfoglaló, 1864.

8 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. IV. zväzok. Zodp. redaktor Augustín Maťovčík. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 550.

princíp „ut sit mens sana in corpore sano“, teda, že len v zdravom tele môže byť zdravý duch. Trval tiež na viacerých ďalších zásadách. Jednou z tých najdôležitejších bola tá, že majstri riadiaci gymnastické cvičenia neboli iba imitátormi nacvičených pohybov. Mali mať tiež znalosti o stavbe ľudského tela a dostatočné všeobecné vzdelanie.⁹ V rokoch 1855 – 1861 predsedal barón Gabriel Prónay *Spoločnosti pre vybudovanie detskej nemocnice* v Pešti. O rozsahu a význame tejto inštitúcie svedčí skutočnosť, že od apríla 1855 do konca roku 1866 poskytla bezplatne svoje služby 24 450 pacientom a 2 213 chorým dokonca dlhodobú lekársku starostlivosť.¹⁰ Príjem od platiacich pacientov však ani zďaleka nepostačoval na pokrývanie prevádzkových nákladov. Preto vďaka úsiliu baróna Gabriela Prónaya a ďalších členov spolku bolo získaných každoročne ročne až 60 000 zlatých. Tieto prostriedky následne umožňovali prevádzku zdravotníckeho zariadenia. Stal sa tiež zakladateľom poisťovacej spoločnosti, no súčasne sa ako predseda aktívne podieľal aj na práci spoločnosti založenej na rozšírenie obrazárne Národného múzea. Prispel tiež k rozšíreniu hodnotnej rodinnej knižnice. Aj keď barón Gabriel Prónay nebol vyslovene zberateľom, vlastnil sčasti ako dedičstvo, sčasti vďaka realizovaným vlastným nákupom, väčšie množstvo historicky aj umelecky cenných šperkov. Tie neskôr pri rôznych slávnostných príležitostiach vystavovali jeho synovia.¹¹

Najznámejšie a aj v súčasnosti často spomínané aktivity baróna Gabriela Prónaya sa ale spájajú s jeho pôsobením vo vedení ECAV. Rodina i napriek tomu, že v 18. storočí táto cirkev v uhorskom prostredí nebola zárukou spoločenského či materiálneho úspechu, zostala jej významným podporovateľom. Už predkovia baróna Gabriela Prónayho zastávali v nej dôležité pozície. Prispela k tomu nepochybne skutočnosť, že uzatvárali manželstvá najmä s príslušníkmi iných významných evanjelických šľachtických rodín (Radvanszky, Kubinyi, Roth, Podmaniczky). Samotný barón Gabriel Prónay zastával v rokoch 1861 – 1875 pozíciu hlavného cirkevného a školského inšpektora ECAV v Uhorsku. Aktívne svojou angažovanosťou, ale tiež ako prispievateľ prostredníctvom odborných a publicistických prác presadzoval svoje názory v nemeckom i maďarskom jazyku. Ani on sa ale nevyhol problémom s cenzúrou, i preto svoj polemicky spis zameraný proti protestantskému patentu z roku 1859 *Das k. k. Patent von 1. Sept. 1859 als Mystification des Protestantismus in Ungarn* vydal v roku 1860 v Hamburgu. Svoje názory pritom vedel podložiť nielen z právneho, ale aj teologického hľadiska. O jeho mimoriadnych znalostiach Biblie sa v diskusiách vedených v nemeckom a maďarskom jazyku často s veľkým prekvapením presvedčili aj viacerí uznávaní odborníci.¹²

Mnohostranná angažovanosť baróna Gabriela Prónaya v oblasti náboženského života a pri práci v cirkevných inštitúciách nezostala nepovšimnutá. Keď sa 1. mája

-
- 9 HABERERN, Jonathan. *Báró Prónay Gábor emléke*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1876, s. 10.
 - 10 HABERERN, Jonathan. *Báró Prónay Gábor emléke*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1876, s. 12.
 - 11 *Történelem – Kép, Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Szerk. Mikó Árpád – Sinkó Katalin. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2000, s. 562.
 - 12 SZIGETHY, Lajos. *Luther lelke, hangulat képek a lutheranizmus Magyarországon II*. Budapest: Evangélikus Tanáregylet, 1927, s. 130.

1861 uskutočnili voľby hlavného cirkevného a školského inšpektora ECAV v Uhorsku, najviac, až 276, hlasov získal práve on. O význame, aký mala rodina Prónayovcov v tejto cirkvi svedčí skutočnosť, že na druhom mieste so 170 hlasmi skončil barón Albert Prónay. Ten sa ale na zasadnutí 7. mája 1861 vzdal svojich hlasov v prospech víťaza. Vďaka tomu na druhom mieste skončil oficiálne Martin Szentiványi so 68 a na treťom Anton Radvanszky so 64 hlasmi. Spomedzi týchto troch kandidátov bol v júli 1861 vybraný do funkcie hlavného cirkevného a školského inšpektora barón Gabriel Prónay.¹³

Postupne, počas šesťdesiatych a v prvej polovici sedemdesiatych rokov 19. storočia, podporoval ECAV nielen svojou každodennou prácou, ale aj materiálne. V roku 1863 napríklad v rámci cirkevného zboru v mestečku Ács zriadil niekoľko finančných základín na počesť svojich predkov, v celkovej výške 2 210 zlatých. Úroky z časti tohto kapitálu slúžili na financovanie potrieb zboru, druhá časť výnosov sa používala na doplnenie príjmov miestneho kňaza. Súčasne sumou 18 000 zlatých podporil aktivity ECAV v celom Uhorsku.¹⁴ S menom baróna Gabriela Prónaya sa často spája proces zvýšenia maďarizačného tlaku v rámci rôznych oblastí života ECAV. Ich výsledkom bolo v konečnom dôsledku napríklad aj zrušenie patronátnych gymnázií v Revúcej a Martine.¹⁵ O tom, že situácia nebola taká jednoduchá, svedčí viacero zachovaných informácií. Niektoré z prameňov konštatujú, že barón Gabriel Prónay neprejavoval veľké nadšenie nad zatváraním škôl, najmä tou v Revúcej, čím ho vlastne poverilo budapeštianske ministerstvo školstva. Aspoň to vyplýva z odpovede ministrovi, v ktorej sa odvolal na autonómiu, ktorú v tejto oblasti mali. Oznamoval, že „bez rozhodnutia generálneho konventu nemôže viac ovplyvňovať školský poriadok ani priebeh vyšetrovania, ktoré v súvislosti so školou prebiehalo“.¹⁶ Aktívny pri práci pre cirkev bol barón Gabriel Prónay prakticky až do posledných dní svojho života. Napríklad ešte 2. septembra 1874 sa uskutočnilo niekoľko dní trvajúce zasadnutie generálneho konventu ECAV v Budapešti. On sám mu predsedal spolu so superintendentmi Lajosom Gedulym a Sándorom Karsaym. Okrem tradičnej agendy, ktorú prerokovali, oslávili aj 100 rokov konania generálnych konventov v Uhorsku a vytvorenia úradu generálneho inšpektora.¹⁷

Už počas svojho života získal barón Gabriel Prónay množstvo titulov a ocenení. Okrem zvolenia za člena Akadémie vied bol cisársko-kráľovským komorníkom,

13 SZEKÁCS, József. Az egyetemes felügyelői választás ügyében. In *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, roč. 4, 1861, č. 21, s. 669.

14 ELEFANT, Mihály. Acsa február 27. In *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, roč. 6, 1863, č. 10, s. 318.

15 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). IV. zväzok*. Zodp. redaktor Augustín Maťovčík. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 550.

16 Až na opakovanú žiadosť ministerstva školstva bola celá záležitosť riešená na generálnom konvente ECAV konanom 2. 9. 1874 v Budapešti. Bližšie: RUTTKAY, László. *A felvidéki szlovák középiskolák megszüntetése 1874-ben*. Pécs: Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvtár és Nyomda, 1939, s. 42-43.

17 *A magyar honi ág. hitv. evangélikusok négy egyházkerületének egyetemes névtára 1891. évben*. Szerkeszte Bachant Dániel. Budapest: Kiadja és nyomja Hornyanszky Viktor, 1891, s. 6. Po smrti baróna Gabriela Prónaya v roku 1875 ho vo funkcii generálneho inšpektora po voľbách nahradil Ede Zsedényi.

členom Rádu svätého Štefana, nositeľom vyznamenaní udeľovaných portugalským a pruským panovníkom. Získal tiež saský domáci rad, rad Coburgského kniežatstva či württenberskú kráľovskú medailu za vedu a umenie.

Čo sa týka rodinného života, charakterizovali ho ako spokojný a šťastný. S manželkou Karolínou Podmanickou (1828 – 1875) mali dvoch synov a dve dcéry. Obaja synovia nasledovali otcov príklad, po získaní príslušného vzdelania sa venovali správe rodinného majetku, právnickej praxi, politickým aktivitám i práci v štruktúrach ECAV v Uhorsku. V súčasnosti je spomedzi nich známejší barón JUDr. Dezider Prónay (1848 – 1940), poslanec uhorského snemu a v rokoch 1883 – 1917 generálny inšpektor uhorskej ECAV. K usporiadanému rodinnému životu baróna Gabriela Prónaya výraznou mierou prispievala jeho manželka. Temperamentná žena, ktorá príkladne podporovala svojho manžela pri jeho rôznorodých a početných aktivitách. Navyše od roku 1854 trpel na dnu, pričom manželka mu aj v tomto smere bola starostlivou ošetrovateľkou.¹⁸ O tom, že ich vzťah bol naozaj blízky, svedčí aj skutočnosť, že po smrti svojej ženy sa barón Gabriel Prónay dostal do veľmi zlého psychického stavu. Jeho deti a najbližšia rodina v snahe pomôcť mu pripravili pre neho výpravu do Talianska. V prostredí s príjemným jarným počasím si mal oddýchnuť a rozptýlenie mu mali poskytnúť umelecké a historické pamiatky, ktoré tak obdivoval. Vo Florencii, práve v deň svojich narodenín 1. apríla 1875 však zomrel na náhly záchvat mŕtvice. Jeho telesné pozostatky pochovali v rodinnej hrobke v Ácsi.

Použitá literatúra:

- HABERERN, Jonathan. *Báró Prónay Gábor emléke*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1876.
- NÉMETH, T. Annamária. A Prónay – család műtárgyai a Magyar Nemzeti Múzeumban. In *Credo. Evangélikus Műhely. A Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata*, roč. 7, 2001, č. 1-2, s. 34 – 48.
- RUTTKAY, László. *A felvidéki szlovák középiskolák megszüntetése 1874-ben*. Pécs: Dunántuli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1939.
- Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. IV. zväzok. Zodp. redaktor Augustín Maťovčík. Martin: Matica slovenská, 1990.
- SZIGETHY, Lajos. *Luther lelke, hangulat képek a lutheranizmus Magyarországon II*. Budapest: Evangélikus Tanáregylet, 1927.
- Történelem – Kép, Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Szerk. Mikó Árpád – Sinkó Katalin. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2000.
- VIRÁGHALMI. Báró Prónay Gábor. In *Vasárnapi Ujság*, roč. 4, 1857, č. 47, s. 505 – 506.

18 HABERERN, Jonathan. *Báró Prónay Gábor emléke*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1876, s. 9.